

Natuurbeheerplan Noord-Holland

NATUUR

Natuurbeheerplan Noord-Holland

Colofon

Uitgave

Provincie Noord-Holland
Postbus 123 | 2000 MD Haarlem
Tel.: 023 514 31 43 | Fax: 023 514 40 40
www.noord-holland.nl
post@noord-holland.nl

Eindredactie

Provincie Noord-Holland
Directie Beleid | Sector NRL

Fotografie

Provincie Noord-Holland
Foto Natura/W. Meinderts
Meulenbroek & Mandos

Grafische verzorging

Thieme Grafimedia Groep

Oplage

200 exemplaren

Aan deze uitgave kunnen geen rechten worden ontleend

Haarlem, september 2010

INHOUD

4 | 1 Inleiding

- 5 | 1.1 Waarom een nieuw Natuurbeheerplan?
- 5 | 1.2 Gefaseerde invoering
- 6 | 1.3 Procedure voor vaststelling
- 6 | 1.4 Leeswijzer

7 | 2 Beleidskader

- 8 | 2.1 Inleiding
- 8 | 2.2 Agenda Vitaal Platteland en ILG
- 8 | 2.3 Natuurbeschermingswet en Natura 2000
- 9 | 2.4 Ecologische Hoofdstructuur
  - 9 | 2.4.1 Robuuste verbindingzones
  - 9 | 2.4.2 Ecologische verbindingzones en ontsnippering
  - 9 | 2.4.3 Planologische bescherming en compensatie
- 10 | 2.5 Weidevogelvisie

11 | 3 Werkwijze Natuurbeheerplan

- 12 | 3.1 Index Natuur en Landschap
- 12 | 3.2 Beheer en kwaliteitsimpulsen
- 12 | 3.3 Kaarten

15 | 4 Uitvoeringsregeling Natuur- en Landschapsbeheer

- 16 | 4.1 Uitvoeringsregeling Natuur- en Landschapsbeheer
- 16 | 4.2 Beheertypenkaart
  - 16 | 4.2.1 Natuurbeheer (niet agrarisch)
  - 16 | 4.2.2 Agrarisch natuurbeheer
    - 16 | 4.2.2.1 Agrarische faunagebieden
    - 16 | 4.2.2.2 Agrarische floragebieden
- 18 | 4.3 Collectief beheer
  - 18 | 4.3.1 Gebiedscoördinator SNL
  - 18 | 4.3.2 Certificering
  - 18 | 4.3.3 Collectief beheerplan
  - 20 | 4.3.4 Flexibel beheer
  - 21 | 4.3.5 Last-minute beheer
- 21 | 4.4 Ganzenfoerageergebieden
- 22 | 4.5 Landschapselementen
- 22 | 4.6 Subsidies probleemgebieden
- 23 | 4.7 Toeslagen
- 23 | 4.8 Provinciale unieke pakketten

24 | 5 **Uitvoeringsregeling Kwaliteitsimpuls en Natuur en Landschap**

- 25 | 5.1 Inleiding
- 25 | 5.2 Ambitiekaart
- 26 | 5.3 Kwaliteitsimpuls: investeringssubsidie
- 26 | 5.4 Subsidie voor functiewijziging
- 26 | 5.5 Realisatie van natuurdoelen met agrarisch beheer

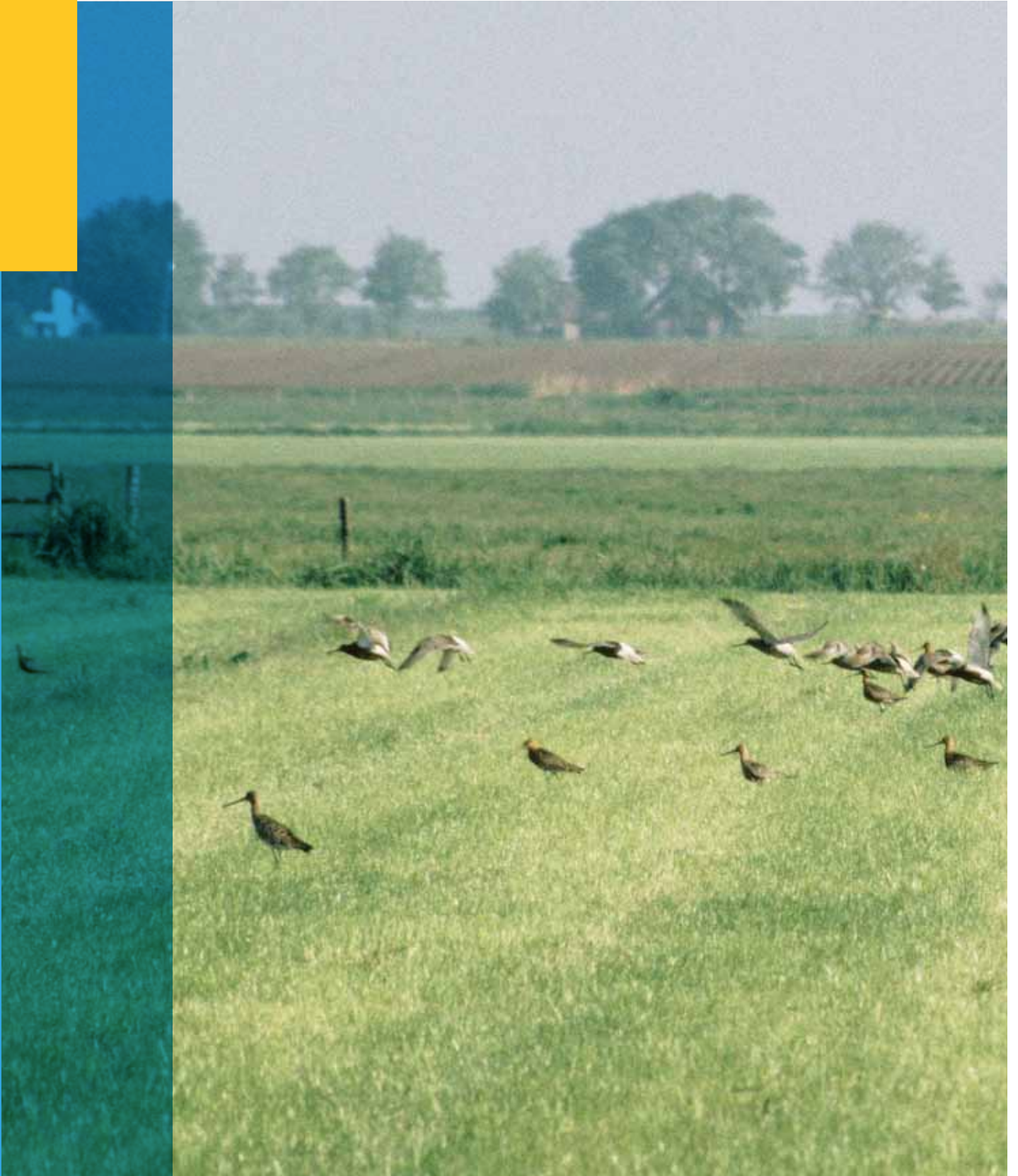
27 | **Bijlagen**

- 28 | Bijlage 1 Index Natuur en Landschap
- 30 | Bijlage 2 Alterra-tabel met omrekeningsfactoren voor kuikenland
- 31 | Bijlage 3 Voorbeelden zaaimengsels voor bouwland met broedende akkervogels

Kaarten

- Kaart 1 Beheertypenkaart
- Kaart 2 Begrenzings EHS Noord-Holland
- Kaart 3 Weidevogelkaarten: leefgebieden weidevogels, kerngebieden weidevogels, gruttokerngebieden
- Kaart 4 Probleemgebieden
- Kaart 5 Vaarland
- Kaart 6 Landschapstypenkaart

INLEIDING

1.1 WAAROM EEN NIEUW NATUURBEHEERPLAN?

In het Natuurbeheerplan staat aangegeven waar in de provincie Noord-Holland welk soort natuur, agrarische natuur en landschap aanwezig is of ontwikkeld kan worden en hoe deze beheerd moet worden. Daarnaast geeft het Natuurbeheerplan aan waar subsidiëring van beheer en waar kwaliteitsimpulsen voor natuur en landschap mogelijk zijn. Deze subsidiëring vindt plaats via het nieuwe Stelsel Natuur- en Landschapsbeheer (SNL), dat momenteel gefaseerd wordt ingevoerd als 'opvolger' van het oude Programma Beheer, dat sinds 1 januari 2000 van kracht was. Vanwege de invoering van het SNL is ook een nieuw Natuurbeheerplan nodig.

Het nieuwe SNL verschilt fundamenteel van het oude Programma Beheer. Het nieuwe stelsel gaat uit van een eenvoudige manier van aanvragen van subsidies, zo weinig mogelijk regels, vertrouwen in de beheerder en minimale administratieve lasten. Zo wordt in het SNL een geheel nieuwe taal van natuurtypen en beheertypen geïntroduceerd: de Index Natuur en Landschap. Ook kent het SNL verschillende soorten kaarten, die van belang zijn voor het verstrekken van subsidies voor natuurbeheer. Hierop gaan we in hoofdstuk 3 nader in.

1.2 GEFASEERDE INVOERING

Het SNL is gefaseerd ingevoerd. Dit heeft te maken met het Europese juridische kader voor subsidieverlening. Voor natuurbeheerders op agrarische gronden is het SNL op 1 januari 2010 in werking getreden, voorafgaand aan goedkeuring door de Europese Unie. Daarbij kwam de provinciale subsidie-regeling Agrarische natuur (PSAN) te vervallen. Voor natuurbeheerders op niet-agrarische gronden zal het SNL pas in werking treden na goedkeuring van het stelsel door de Europese Unie. Dat is op dit moment nog niet het geval. Het Interprovinciaal Overleg (IPO) en het ministerie van LNV verwachten echter op korte termijn wel deze goedkeuring. Daarom is besloten tot volledige invoering van het SNL. Voordat beschikkingen op aanvragen afgegeven kunnen worden, zal definitieve goedkeuring van de EU wel ontvangen moeten zijn. Als goedkeuring is afgegeven, zal ook de provinciale subsidieregeling Natuur (PSN) vervallen. Het nieuwe stelsel voorziet in een overstap naar het

SNL, vóóordat de overeenkomst op grond van Programma Beheer (PSN, PSAN) is afgelopen. Dit betekent dat in principe al het beheer per 2012 onder SNL kan zijn gebracht.

De gefaseerde invoering van het SNL betekent ook een gefaseerde wijziging van het Natuurbeheerplan. De eerste wijziging van het Natuurbeheerplan heeft in 2009 plaatsgevonden, maar had voornamelijk betrekking op natuurbeheer op agrarische gronden. Het belang van de gefaseerde invoering van de regeling lag in de vele beheerovereenkomsten op agrarische gronden in Noord-Holland die eind 2009 afliepen, terwijl deze onder het Programma Beheer niet verlengd konden worden (voornamelijk beheer voor weidevogels). Met deze fasering werd voorkomen dat de continuïteit van dit beheer in gevaar kwam. Om deze reden was ook het Natuurbeheerplan vooral op het agrarisch natuurbeheer gericht.

Ondanks het feit dat de Europese Unie nog geen goedkeuring heeft gegeven voor het deel van SNL dat betrekking heeft op natuurbeheer op niet-agrarische gronden, hebben Gedeputeerde Staten het Natuurbeheerplan nu uitgebreid en ook gewijzigd. In deze wijziging is onder andere de verdere uitwerking van het SNL opgenomen. Daarnaast zijn de gebiedsbeschrijvingen geactualiseerd. Ook het kaartmateriaal is aanzienlijk verbeterd. Zo zijn de veranderingen in de EHS-begrenzing verwerkt die het gevolg zijn van de herijking EHS en de gebiedsprocessen op Texel en in de robuuste verbindingzones Van Kust tot Kust en Groene Ruggengraat. Ook is de beheertypenkaart verder 'ingevuld', waardoor een completer beeld van de beheerwaardige Noord-Hollandse natuur ontstaat. Het Natuurbeheerplan omvat nog niet alle beheerwaardige natuur in de provincie, wel zijn tenminste alle terreinen opgenomen die voor subsidie van natuurbeheer in aanmerking komen.

Na vaststelling door Gedeputeerde Staten vervangt dit Natuurbeheerplan de zogenoemde gebiedsplannen:

- Gebiedsplan Gooi en Vechtstreek (vastgesteld op 28 oktober 2003);
- Gebiedsplan Noordzeekanaal-Zuid (vastgesteld op 10 december 2002);
- Gebiedsplan Noord-Holland Midden Oost (vastgesteld op 12 november 2002);

- Gebiedsplan Noord-Holland Midden West (vastgesteld op 9 december 2003);
- Partieel gebiedsplan Noord-Holland Midden (vastgesteld op 26 september 2006);
- Gebiedsplan Noord-Kennemerland West (vastgesteld op 9 december 2003);
- Gebiedsplan Kop en West-Friesland (vastgesteld op 3 juli 2001 en gewijzigd op 9 juli 2007);
- Gebiedsplan Texel (vastgesteld op 5 november 2002);

Ook vervangt dit Natuurbeheerplan (2010) het Natuurbeheerplan 2009.

Met de volledige invoering van het SNL, zal het Natuurbeheerplan geen statisch document worden. Kaarten zullen nog verder ingevuld en aangevuld worden en grenzen worden, indien nodig, ook aangepast. Ook kunnen bij het maken van nieuw beleid ambities wijzigen. Daarom zal, net als bij wijzigingen van de oude gebiedsplannen, het Natuurbeheerplan in de toekomst aangepast kunnen worden om nieuw beleid te verankeren. De actualisatie van de weidevogelvisie, het uitwerken van de ambitiekaart en een provinciedekkende beheertypenkaart mogen in 2011 verwacht worden.

1.3 PROCEDURE VOOR VASTSTELLING EN RECHTSBESCHERMING

Het Natuurbeheerplan is opgesteld door de provincie Noord-Holland, in samenwerking met de Dienst Landelijk Gebied en de onderzoeksafdeling van Landschap Noord-Holland. Op de voorbereiding van een besluit tot vaststelling of wijziging van een Natuurbeheerplan is de procedure van toepassing die geregeld is in afdeling 3.4 van de Algemene wet bestuursrecht (Awb). Deze wet beoogt een deugdelijke besluitvorming en is opgebouwd uit een aantal beginselen zoals motivatie, evenredigheid, zorgvuldigheid, specialiteit, juist gebruik van bevoegdheden en inspraak van belanghebbenden. Op grond van die procedure heeft een ieder de gelegenheid gehad om in de periode van de terinzagelegging schriftelijk of mondeling te reageren op het ontwerpplan. De inspraakreacties zijn beoordeeld en aanleiding geweest voor aanpassingen. De beoordeling van de inspraak en het daarop aangepaste Natuurbeheerplan zijn door GS op 21 september 2010 vastgesteld.

Doordat bij de voorbereiding van het Natuurbeheerplan gebruik is gemaakt van afdeling 3.4 van de Awb, biedt diezelfde Awb geen mogelijkheid om bezwaar te maken tegen het besluit tot vaststelling van het Natuurbeheerplan. Belanghebbenden behouden de mogelijkheid om beroep in te stellen bij de rechtbank.

1.4 LEESWIJZER

Hoofdstuk 2 van dit plan beschrijft het beleidskader: het Europese beleid, Rijksbeleid en provinciale beleid. In hoofdstuk 3 wordt de Index Natuur en Landschap toegelicht. In hoofdstuk 4 worden de subsidiemogelijkheden voor natuur- en landschapsbeheer en de beheertypenkaart besproken. In hoofdstuk 5 worden de subsidiemogelijkheden van de kwaliteitsimpuls, inclusief functieverandering en koopplicht, en de ambitiekaart toegelicht. Naast de bijlagen bestaat het Nbp uit gebiedsbeschrijvingen en kaarten. De gebiedsbeschrijvingen bevat de doelen voor de (agrarische) natuurgebieden in de provincie Noord-Holland. Het kaartmateriaal wordt toegelicht in paragraaf 3.3.

BELEIDSKADER

2.1 INLEIDING

Het Natuurbeheerplan is gebaseerd op de huidige ecologische en bestuurlijke inzichten. Het plan is afgestemd op het natuur- en landschapsbeleid van de diverse overheden (Europese Unie, Rijk en provincie) en op het vigerende beleid in het landelijk gebied voor water, milieu en ruimtelijke ordening.

Het doel van het natuur- en landschapsbeheer is het behoud en de verbetering van de natuur- en landschapskwaliteit. Een belangrijke partner voor de provincie bij het realiseren van het natuurbeleid is de rijksoverheid. Richtinggevend voor het nationale natuurbeleid zijn de internationale doelstellingen van het Verdrag van Rio de Janeiro (1992) en het beleid van de Europese Unie. Het kabinet zet zich in om het verlies aan biodiversiteit een halt toe te roepen. Het wil er tevens voor zorgen dat er in 2020 duurzame condities zijn voor het voortbestaan van alle soorten en populaties die in 1982 van nature in Nederland voorkwamen. Onderdeel van het natuurbeleid vormen ook de inspanningen voor de verbetering van milieu en platteland door agrarisch natuurbeheer. Nederland maakt daarbij gebruik van de doelen die in het Europese Plattelandsontwikkelingsprogramma (POP2) zijn opgenomen. Een doel is het verhogen van duurzaam gebruik van landbouwgrond. Beheerders van landbouwgrond worden gestimuleerd om hun land zodanig te beheren dat natuur, milieu, landschap en klimaat er baat bij hebben.

2.2 AGENDA VITAAAL PLATTELAND EN ILG

Het Rijk heeft zijn beleid voor het landelijk gebied vastgelegd in één integraal beleidskader: de Agenda voor een Vitaal Platteland (AVP). De AVP bevat de visie op een leefbaar, vitaal en duurzaam platteland met opgaven voor economische, ecologische en sociaal-culturele aspecten van het platteland. De beleidsopgaven die hieruit voortvloeien staan in het Meerjarenprogramma Vitaal Platteland (MJP), een uitvoeringsprogramma voor de uitvoering van de nationale doelen. Met het uitbrengen van deze agenda met bijbehorend meerjarenprogramma wordt minder beleid en meer samenhang en uitvoering op gebiedsniveau beoogd. De rol van de provincies is daarbij versterkt. Sinds 1 januari 2007 is de Wet inrichting landelijk gebied (Wilg) van kracht. Met de invoering van deze wet is een groot aantal subsidieregelingen vervangen door één regeling: het Investeringsbudget Landelijk Gebied (ILG). Alle gebiedsgerichte rijksdoelen uit het Meerjarenprogramma Vitaal Platteland worden via het ILG uitgevoerd. Tijdens de ILG-periode werkt de provincie samen met regionale partners aan: meer natuur (waaronder de Ecologische Hoofdstructuur), ruimte voor recreatie (waaronder Recreatie om de Stad), een mooi landschap, een vitale en duurzame agrarische sector, betere milieukwaliteit (bodemsanering), vita-

liseren van de plattelandseconomie en ruimte voor water. Ook het SNL wordt in het kader van het ILC onder verantwoordelijkheid van de provincies uitgevoerd. Dit was tot en met 2009 bij het Programma Beheer ook het geval.

2.3 NATUURBESCHERMINGSWET EN NATURA 2000

In 1967 is in Nederland de eerste Natuurbeschermingswet in werking getreden. Deze wet maakte het mogelijk om natuurgebieden en soorten te beschermen. Omdat de oude Natuurbeschermingswet niet langer in overeenstemming was met internationale verdragen en Europese verordeningen, is deze in 1998 en 2005 gewijzigd. Bij deze wijzigingen zijn onder andere de bepalingen vanuit de Vogelrichtlijn en Habitatrichtlijn verwerkt. Sindsdien richt de Natuurbeschermingswet zich enkel op gebiedsbescherming. De soortenbescherming is tegenwoordig geregeld in de Flora- en faunawet.

Op grond van de Natuurbeschermingswet worden drie typen gebieden aangewezen:

- 1 Natura 2000-gebieden (Vogelrichtlijn- en Habitatrichtlijngebieden);
- 2 Beschermde Natuurmonumenten;
- 3 Wetlands volgens het verdrag van Ramsar.

Natura 2000 is een Europees netwerk van waardevolle, te beschermen natuurgebieden die zijn aangewezen onder de Vogel- en/of Habitatrichtlijn. Het doel is de achteruitgang van de biodiversiteit een halt toe te roepen. Nederland kent 162 voorlopig begrensde Natura 2000-gebieden. Deze gebieden zijn aangewezen door de minister van LNV. Voor elk gebied is vastgesteld welke flora- en faunadoelen of -soorten behouden moeten blijven of ontwikkeld moeten worden. Voor deze gebieden moet een zes jaar geldend beheerplan gemaakt worden, waarin staat welke maatregelen in die periode genomen worden om de doelen te behalen. Ook geeft het beheerplan aan welke huidige activiteiten in en rondom het gebied (bestaand gebruik) kunnen worden voortgezet, omdat deze niet schadelijk zijn voor de doelen. In de provincie Noord-Holland liggen de volgende Natura 2000-gebieden:

- Abtskolk & De Putten
- Duinen Den Helder-Callantsoog
- Duinen en Lage Land Texel
- Eemmeer & Gooimeer Zuidoever
- Eilandspolder
- IJsselmeer
- IJperveld, Varkensland, Oostzanerveld & Twiske
- Kennemerland-Zuid
- Markermeer & IJmeer
- Naardermeer
- Noordhollands Duinreservaat
- Noordzeekustzone

- Oostelijke Vechtplassen
- Polder Westzaan
- Polder Zeevang
- Schoorlse Duinen
- Waddenzee
- Wormer- en Jisperveld & Kalverpolder
- Zwanenwater & Pettemerduinen

De natuur- en beheerdoelen die in de beheerplannen afgesproken worden, zullen worden opgenomen in het Natuurbeheerplan.

2.4 ECOLOGISCHE HOOFDSTRUCTUUR

Een belangrijk instrument voor de realisatie van de biodiversiteitdoelstellingen is de Ecologische Hoofdstructuur (EHS), een samenhangend netwerk van (inter-)nationaal belangrijke, duurzaam te behouden ecosystemen. Dit netwerk vormt de basis voor de Nederlandse bijdrage aan het behoud van de mondiale biodiversiteit, zoals bevestigd in het Verdrag van Rio de Janeiro (1992). Voor de realisatie van de EHS worden nieuwe natuurgebieden ontwikkeld en wordt de kwaliteit van de bestaande natuurgebieden veiliggesteld en eventueel verbeterd. Daarnaast worden ecologische verbindingzones aangelegd om de uitwisseling van planten en dieren tussen de natuurgebieden te verbeteren. Het ministerie van LNV streeft ernaar de EHS in 2018 voltooid te hebben. De landelijke doelstellingen voor de EHS zijn verder uitgewerkt in de Nota Natuur voor mensen, mensen voor natuur (2000) en in de Nota Ruimte (2004). De provincies hebben, in het kader van het ILG, een opgave om in de periode 2007-2013 een bepaalde hoeveelheid EHS te verwerven, in te richten en te beheren.

In het Natuurbeheerplan staat waar de EHS is gelocaliseerd. De EHS bestaat uit zogenoemde 'bestaande natuur' en 'nieuwe natuur'. Onder 'bestaande natuur' worden natuurgebieden verstaan die al in 1977 benoemd zijn als natuurgebied, zoals duinen, heiden, bossen en landgoederen. In aanvulling hierop worden sinds 1990 nieuwe natuurgebieden aangewezen. Dit zijn doorgaans agrarische gebieden die zodanig moeten worden ingericht, dat er (meer) natuurwaarden kunnen ontstaan. Zowel de bestaande natuur als nieuwe natuur is zo exact mogelijk op de kaarten weergegeven. In een aantal gevallen is echter nog sprake van een 'zoekgebied', omdat de exacte begrenzing nog moet worden uitgewerkt. Dit wordt op de kaarten aangegeven met een speciale legenda-eenheid.

De begrenzing van de EHS is de laatste jaren gewijzigd. Deze wijzigingen zijn het gevolg van de herijking van de EHS (afgerond medio 2010), enkele landinrichtingen (Amstelland, De Gouw) en gebiedsprocessen (zoals op Texel en in de Horstermeerpolder). Wijzigingen in de EHS-begrenzing worden op twee plaatsen vastgelegd. Ten eerste in het Natuurbeheerplan, zodat

subsiëring van natuurbeheer voor de EHS-percelen mogelijk wordt. Ten tweede in de provinciale Structuurvisie, waarmee de planologische bescherming wordt gegarandeerd (zie hierna).

BESTAANDE NATUUR: VROEGER EN NU

In het verleden hanteerde de provincie een categorie 'EHS bestaande natuur, aankoopwaardig'. Deze categorie is geschrapt; de provincie werkt nu enkel nog met 'EHS bestaande natuur' en 'EHS nieuwe natuur'. Deze aanpassing is ingegeven door de beslissing van het Rijk om in principe geen bestaande natuur meer aan te kopen met rijkssubsidie. De achtergrond van deze beslissing is dat de begrenzing van EHS bestaande natuur in de provinciale Structuurvisie, gevolgd door het gemeentelijke bestemmingsplan, voldoende planologische bescherming biedt, waardoor aankoop niet nodig is.

In het kader van de nieuwe subsidieregeling Particuliere Natuurbeschermingsorganisaties en de ILG-bestuurs-overeenkomst is de mogelijkheid tot subsidiëring van aankopen van EHS bestaande natuur, drastisch beperkt. Gedeputeerde Staten hebben in het Handelingskader ILG en Grond bepaald dat aankoop van EHS bestaande natuur niet mogelijk is, tenzij daar een dringende noodzaak voor is. Gedeputeerde Staten beoordelen elk verzoek tot aankoop. Het eventueel subsidiëren van aankopen van EHS bestaande natuur is bovendien gelimiteerd tot de maximaal beschikbare financiële middelen die hiervoor door het Rijk beschikbaar zijn gesteld: € 35 mln. landelijk tot en met 2013. Aan de Rijksbijdragen is ook een landelijk maximale provinciale bijdrage gekoppeld van € 35 mln..

2.4.1 Robuuste verbindingzones

Robuuste verbindingzones zijn linten van natuurgebieden waartussen brede (100 – 300 m.) verbindingzones worden aangelegd. In Noord-Holland liggen twee robuuste verbindingzones: Van Kust tot Kust (in Noord-Kennemerland en Laag Holland) en de Groene Ruggengraat (in de Gooi en Vechtstreek).

Van Kust tot Kust

De verbindingzone Van Kust tot Kust loopt van Casticum tot Marken. Het westelijk deel vormt één van de laatste open overgangen van de duinen naar het veenweidegebied en is vooral bijzonder door de botanische potenties en de weidevogels. Het oostelijk deel van de robuuste verbindingzone verbindt de natte moerasgebieden in Laag Holland.

Groene Ruggengraat

De robuuste verbindingzone Groene Ruggengraat is de groene verbinding tussen de Biesbosch in Zuid-Holland en de Randmeren bij Flevoland, dwars door het

landelijk gebied van de Randstad. De Groene Ruggengraat maakt onderdeel uit van de veel langere verbinding 'de Natte As' die de Zeeuwse Delta met het Lauwersmeer in Friesland verbindt. Daarnaast is de Groene Ruggengraat een iconoproject van het Groene Hart en maakt de Groene Ruggengraat onderdeel uit van het programma Randstad Urgent.

2.4.2 Ecologische verbindingzones en ontsnippering

Ecologische verbindingzones zijn een belangrijk onderdeel van de Ecologische Hoofdstructuur. Het zijn stroken natuur die natuurgebieden met elkaar verbinden. Zo kunnen planten en dieren zich van het ene naar het andere gebied verplaatsen over 'groene wegen'. Dieren krijgen zo meer ruimte om voedsel en soortgenoten te vinden. De provincie maakt de aanleg van verbindingzones (financieel) mogelijk, in samenwerking met waterschappen, gemeenten, natuurbeschermingsorganisaties, recreatieschappen, agrariërs en weg-, water- en railbeheerders. Bij aanleg houden partijen rekening met waterberging, cultuurhistorie, landschappelijke waarden en recreatie.

Wegen, spoorwegen en vaarwegen doorkruisen de Ecologische Hoofdstructuur. Ze vormen een grote barrière voor dieren die onderweg zijn op de 'groene wegen'. Door het aanleggen van faunapassages kunnen dieren deze barrières veilig passeren. Voorbeelden van faunapassages zijn speciale viaducten voor dieren (ecoducten) en padden- en dassentunneltjes. Alle weg-, water- en railbeheerders werken mee aan maatregelen om versnippering tegen te gaan. Daarom wordt ook wel gesproken over 'ontsnippering'. Bij onderhoud aan bestaande wegen en de aanleg van nieuwe wegen telt de beheerder bouwkosten van faunapassages mee.

2.4.3 Planologische bescherming en compensatie

Voor gebieden die zijn begrensd als EHS gelden de 'Spelregels EHS', die het ministerie van LNV en de provincies gezamenlijk hebben opgesteld. Onderdeel van deze Spelregels is een ruimtelijk beschermingsregime voor de EHS, ecologische verbindingzones en weidevogelleefgebieden. Dit beschermingsregime is verankerd in de Structuurvisie, de Provinciale Ruimtelijke Verordening Structuurvisie (PRVS) en de Beleidsregel compensatie natuur en recreatie Noord-Holland. Hierin is vastgelegd dat ingrepen in de EHS, ecologische verbindingzones en weidevogelleefgebieden alleen zijn toegestaan als ze geen negatieve effecten hebben op deze gebieden. Heeft een ingreep wel een *significant negatief effect op de wezenlijke kenmerken en waarden* van een beschermd gebied en is mitigatie van de aantasting niet mogelijk, dan geldt het 'nee, tenzij'-regime. Een project kan dan alleen doorgaan als er geen reële alternatieven zijn en er sprake is van rede-

nen van groot openbaar belang. Als het project kan doorgaan, moeten de negatieve effecten worden tegengegaan of gecompenseerd. Onder wezenlijke kenmerken en waarden worden verstaan:

- de bij het gebied behorende natuurdoelen, en -kwaliteit;
- geomorfologische en aardkundige waarden en processen;
- de waterhuishouding;
- de kwaliteit van bodem, water en lucht;
- rust, stilte, donkerte en openheid;
- de landschapsstructuur;
- de belevingswaarde
- de recreatieve mogelijkheden in het gebied.

Andere kaders voor compensatie

Naast compensatie voor de aantasting van EHS-gebieden zijn er ook andere kaders waarbinnen compensatie voor aantasting van natuur- en recreatiegebieden plaatsvindt:

- In het kader van de Natuurbeschermingswet (Nbw) geldt ook een ruimtelijk beschermingsregime. Dit komt grotendeels overeen met het beschermingsregime voor de EHS. Afwijkend is:
  - voor Nbw-gebieden geldt ook het beginsel van externe werking. Dat wil zeggen dat ingrepen *buiten* het Nbw-gebied ook getoetst moeten worden op een negatief effect *binnen* het Nbw-gebied;
  - binnen Nbw-gebieden is naast kwantitatieve compensatie ook kwalitatieve compensatie mogelijk.
- In het kader van de Waterwet worden bij dijkverzwaringen de effecten hiervan op cultuur, landschap en natuur meegenomen in de milieueffectrapportage en, waar nodig, gecompenseerd;
- In het kader van de Flora- en faunawet kunnen compenserende maatregelen worden genomen om negatieve effecten tegen te gaan. De Boswet vraagt het herplanten van gekapte bomen

GEVOLGEN VAN EHS-BEGRENZING

Op grond van de Provinciale Ruimtelijke Verordening Structuurvisie (PRVS) zijn gemeenten verplicht om gebieden die zijn begrensd als 'EHS bestaande natuur' in hun bestemmingsplannen een natuurbestemming te geven.

Begrenzing als 'EHS nieuwe natuur' heeft in beginsel geen consequenties voor de uit een vigerend bestemmingsplan voortvloeiende gebruiksmogelijkheden. Gebieden die zijn begrensd als 'EHS nieuwe natuur' houden doorgaans hun oorspronkelijke (meestal agrarische) bestemming totdat de gronden zijn aangekocht voor natuurontwikkeling, danwel een overeenkomst voor particulier natuurbeheer met functiewijziging is afgesloten. Pas dan dient de vigerende bestemming te worden gewijzigd in een natuurbestemming. Het is de gebruiker of eigenaar van de gronden echter niet toegestaan om maatregelen te nemen die de beoogde natuurontwikkeling minder of zelfs geheel niet meer mogelijk maken. Mede vanuit het compensatiebeginsel dienen gemeenten en provincie ervoor te zorgen dat er geen onomkeerbare processen plaatsvinden.

In bijzondere gevallen kan sprake zijn van de inzet van vrijwillige grondverwerving op basis van volledige schadeloosstelling of de inzet van wettelijke onteigening. In afwijking op het bovenstaande vereist de inzet van deze instrumenten dat het bestemmingsplan, voorafgaand aan de daadwerkelijke eigendomsoverdracht, wel is aangepast. Hierin voorziet de PRVS eveneens.

Voor gronden die grenzen aan de EHS, maar daar zelf buiten liggen, gelden in beginsel geen beperkingen. De EHS heeft, in tegenstelling tot Natura 2000, geen zgn. 'externe werking'.

GRONDVERWERVING

De mogelijkheid van grondverwerving door het Bureau Beheer Landbouwgronden (BBL) is in principe beperkt tot de EHS-begrenzing. Zonder toestemming van de provincie koopt BBL geen gronden aan buiten de begrenzing van de EHS. Realisatie van nieuwe natuur gebeurt op basis van vrijwilligheid (tenzij onteigening, d.m.v. besluit door Gedeputeerde Staten, wordt ingezet). BBL levert gronden door aan terreinbeherende organisaties of aan particulieren.

BBL kan te maken krijgen met de zogenoemde koopplicht van als EHS nieuwe natuur begrensde gebieden indien de gronden worden aangeboden aan BBL. Rijk en provincies hebben afgesproken dat de koopplicht zoals die is opgenomen in de ministeriële subsidieregelingen voor agrarisch en particulier natuurbeheer wordt voortgezet onder de werking van de Wet inrichting landelijk gebied (Wilg). De koopplicht behelst de gehoudenheid van BBL om met betrekking tot grond een hem aangeboden recht van eigendom of een daarvan afgeleid recht te verwerven. BBL is slechts gehouden zijn medewerking te verlenen als met betrekking tot de desbetreffende percelen subsidie op grond van de subsidieregelingen voor agrarisch en particulier natuurbeheer is verleend en er geen gegadigden zijn voor overname van die subsidie. De koopplicht is opgenomen met het oog op rechtszekerheid van eigenaren of van zakelijk gerechtigden van gronden in de EHS.

Indien sprake is van koopplicht dient BBL de grond tegen agrarische waarde te verwerven. Deze koopplicht is een verwervingsplicht voor BBL, maar geen plicht voor de grondeigenaar om de grond te koop aan te bieden.

2.5 WEIDEVOGELVISIE

Noord-Holland is rijk aan weidevogels. Van sommige soorten broedt meer dan 20% van de landelijke populatie in Noord-Holland. Van de grutto broedt 15% van de Europese populatie hier. Ondanks de inspanningen van de afgelopen dertig jaar, is het aantal vogelsoorten echter achteruit gegaan. Om deze ontwikkeling te stoppen, hebben Gedeputeerde Staten op 31 maart 2009 een weidevogelvisie vastgesteld. In deze Weidevogelvisie zijn de belangrijke weidevogelkerngebieden en -leefgebieden bepaald. De provinciale inspanning is gericht op duurzame weidevogelpopulaties, duurzaam beheer en duurzame inzet / motivatie van de beheerders.

De weidevogelvisie biedt het inhoudelijk kader voor dit Natuurbeheerplan. De begrenzing van de weidevogelgebieden in het Natuurbeheerplan is overeenkomstig deze visie. Voorzien wordt in een periodieke actualisatie op basis van veldwaarnemingen. Meer informatie over het beheer in weidevogelgebieden staat in hoofdstuk 4.

3

WERKWIJZE NATUURBEHEERPLAN

3.1 INDEX NATUUR EN LANDSCHAP

De basis voor het Natuurbeheerplan vormt de Index Natuur en Landschap. Dit is een nieuwe, uniforme en sterk vereenvoudigde ‘natuurtaal’ die in gemeenschappelijk overleg tussen beheerders en de overheid (het Interprovinciaal Overleg en het ministerie van LNV) tot stand is gekomen. De Index Natuur en Landschap bestaat uit drie onderdelen: natuur, agrarische natuur en landschapselementen. In de Index worden verder drie niveaus onderscheiden:

- Doelen voor de sturing op natuur en natuurkwaliteit. De doelen zijn bedoeld als sturingsinstrument op landelijk niveau en worden gebruikt door Rijk en provincies om afspraken te maken over het natuur- en landschapsbeheer in de ILG-bestuursovereenkomsten en voor de rapportages van de minister aan de Tweede Kamer, van de provincies aan LNV en van Gedeputeerde Staten aan Provinciale Staten. De verscheidenheid in beheer binnen elk van deze doelen is groot, waardoor deze niet geschikt zijn om afspraken met beheerders te maken over het uit te voeren beheer.
- Beheertypen voor de begrenzing op kaart en de subsidieverlening. De beheertypen zijn geschikt voor de aansturing van het beheer en vormen de basis voor afspraken over doelen en middelen tussen provincie en beheerder enerzijds en financiële afspraken tussen Rijk en Staatsbosbeheer anderzijds.
- Beheervoorschriften als instrument om de doelen te bereiken. Voor de verwezenlijking van de gestelde doelen zijn per beheertype beheervoorschriften geformuleerd. Voor een natuurbeheerder geldt een algemene beheerverplichting en voor een agrarische natuurbeheerder worden concrete beheermaatregelen voorgeschreven.

De Index Natuur en Landschap is daarmee het instrument voor de sturing van natuurdoelen door de overheid, voor de financiering van het natuur- en landschapsbeheer en voor monitoring. De Index is daarnaast van groot belang voor een goede afstemming tussen beheerders onderling en tussen beheerders en overheden. De Index Natuur en Landschap is opgenomen als bijlage bij dit Natuurbeheerplan. Voor nadere detaillering van deze lijst kunt u de website www.portaalnatuurenlandschap.nl raadplegen.

3.2 BEHEER EN KWALITEITSIMPULSEN

In het SNL wordt een onderscheid gemaakt tussen financiering van het beheer van de bestaande natuur en eenmalige investeringen ter verbetering van de natuurkwaliteit (kwaliteitsimpulsen). Daarom bestaat het SNL uit twee uitvoeringsregelingen: de ‘Uitvoeringsregeling Natuur- en Landschapsbeheer’ (SVNL) en de ‘Uitvoeringsregeling Kwaliteitsimpuls Natuur en Landschap’ (SKNL). Beide regelingen zijn eerder vastgesteld door Gedeputeerde Staten van Noord-Holland op 30 juni 2009, maar in gewijzigde vorm op 6 oktober 2009 en laatstelijk op 21 september 2010.

In dit Natuurbeheerplan komt die tweedeling tot uiting in de hoofdstukken 4 en 5. De reden is dat de afspraken over de natuur in de ILG-bestuursovereenkomsten tussen Rijk en provincies in het verleden vooral waren gericht op de kwantitatieve opgaven (“Hoeveel hectares nieuwe natuur worden er gerealiseerd?”). Rijk en provincies gaan echter ook afspraken maken over de kwalitatieve opgaven voor de natuur (“Hoe goed staat de natuur ervoor?”, project Natuurkwaliteit en monitoring, voorheen Waarborgen natuurkwaliteit/WNK). Het onderscheid tussen beheer en kwaliteitsimpulsen wordt gemaakt op basis van een analyse tussen verschillen in de actuele en de gewenste situatie (de ambitie) van een gebied. Daarbij wordt gebruik gemaakt van de beheertypen in de Index Natuur en Landschap.

3.3 KAARTEN

Het Natuurbeheerplan bestaat uit twee hoofdkaarten: de beheertypenkaart en de ambitiekaart. Daarnaast zijn er meerdere detailkaarten die vooral voor de subsidieverlening van belang zijn (zoals weidevogelgebieden, probleemgebieden en vaarland).

In het Natuurbeheerplan zijn de beheertypen vastgelegd op de beheertypenkaart en de ambitiekaart. De beheertypenkaart (hoofdstuk 4) geeft alle bestaande beheerwaardige natuur en landschap in de provincie weer. De beheertypenkaart beschrijft de huidige situatie van beheer en deze vormt met het openstellingsbesluit de basis voor het kunnen aanvragen van beheersubsidies. Voor een deel van de beheerwaardige natuur geldt dat er een ambitie is om het huidige beheer of gebruik te veranderen. Dit is neergelegd in

de ambitiekaart (hoofdstuk 5), waarin de in de toekomst gewenste natuurdoelen staan. De ambitiekaart is ook de basis voor de kwaliteitsimpuls: verschillen tussen de beheertypenkaart en de ambitiekaart geven weer waar de kwaliteit van de natuur verbeterd kan worden.

Omdat het Natuurbeheerplan nog in ontwikkeling is, is in dit Natuurbeheerplan nog geen inhoudelijk onderscheid tussen de beheertypenkaart en de ambitiekaart. De beheertypenkaart is beperkt tot subsidiabel beheer (subsidiekaart). Op dit moment is de ambitie om het bestaande beheer te behouden. Het streven is om in 2011 een zelfstandige ambitiekaart vast te stellen.

Aan de kaarten ligt het informatiemodel natuurbeheer (IMNaB) ten grondslag. Dit is een uniforme geodatabase (gegevensbestand met geografische gegevens) waarin gegevens worden opgeslagen en die door alle provincies, de uitvoeringsinstanties en beheerders gebruikt wordt. Hierdoor vindt er een eenvoudige en snelle gegevensuitwisseling plaats en kunnen op eenvoudige wijze de subsidies worden toegerekend.

UITVOERINGSREGELING NATUUR- EN LANDSCHAPSBEHEER

4.1 UITVOERINGSREGELING NATUUR- EN LANDSCHAPSBEHEER

Voor het beheer van natuur, agrarische natuur en landschapselementen kunnen beheerders in aanmerking komen voor een subsidie. Deze subsidie wordt geregeld in het SNL, dat op 30 juni 2009 door Gedeputeerde Staten van Noord-Holland is vastgesteld, en in gewijzigde vorm op 6 oktober 2009 en laatstelijk op 21 september 2010. Met de (gedeeltelijke) invoering van het SNL is per 1 januari 2010 de provinciale subsidieregeling Agrarische natuur (PSAN) vervallen. Na goedkeuring van het stelsel door de EU zal ook de provinciale subsidieregeling Natuur (PSN) vervallen. Het SNL gaat uit van een eenvoudige manier van aanvragen van subsidies, zo weinig mogelijk regels, vertrouwen in de beheerder en minimale administratieve lasten. De Dienst Regelingen (DR), de Dienst Landelijk Gebied (DLG) en de Algemene Inspectiedienst (AID) zijn belast met de uitvoering van de regeling. In de regelings tekst staat wie voor subsidie in aanmerking komt en hoe de subsidie moet worden aangevraagd. Meer informatie over het stelsel en de uitvoeringsregeling (daar subsidieregeling genoemd) is te vinden op www.portaálnatuurenlandschap.nl.

4.2 BEHEERTYPENKAART

Op de beheertypenkaart wordt alle beheerwaardige bestaande en nog te ontwikkelen natuur en alle agrarische natuur, begrensd en getypeerd volgens de Index Natuur en Landschap. Van de beheerders wordt verwacht dat zij hun beheer uitvoeren overeenkomstig deze typering. Samen met het besluit voor openstelling van de subsidieregeling en de voorwaarden uit de uitvoeringsregelingen, bepaalt de kaart voor welk beheertype op een bepaalde locatie een beheerder subsidie kan aanvragen. Op de digitale subsidiekaart is deze informatie gecombineerd waarmee een subsidieverzoek soepel kan worden behandeld, zowel voor aanvrager als verlener. Bij het digitaal aanvragen van de subsidie is direct duidelijk of op een bepaalde locatie subsidieverlening vanuit SNL mogelijk is.

Met de beheertypenkaart geeft de provincie op kaart aan welke beheertypen zij wenst dat in stand gehouden worden. Op de ambitiekaart (zie hoofdstuk 5) kunnen hogere of andere doelen staan vermeld dan op de beheertypenkaart. Op enig moment kan het beheertype van de ambitiekaart worden bereikt. De beheertypenkaart zal daarom periodiek worden aangepast en geactualiseerd en uiteindelijk steeds dichterbij de gewenste eindsituatie komen zoals opgenomen in de ambitiekaart. Naast de beheertypenkaart voor bestaande en nog te ontwikkelen natuur en alle agrarische natuur komt er op termijn een aparte landschapstypenkaart met daarop de landschapselementen.

4.2.1 Natuurbeheer (niet agrarisch)

Voor natuurbeheer staat op de beheertypenkaart aangegeven welk type beheer op een bepaalde locatie gewenst is en mogelijk ook voor subsidie in aanmerking komt. Per beheereenheid is één beheertype toegekend; een beheerder kan alleen voor financiering van het toegekende beheertype in aanmerking komen. In principe wordt al het gewenste natuurbeheer, wel of niet subsidiabel, op de beheertypenkaart weergegeven.

Indien er nog geen bestaand beheertype aanwezig is, wordt het op de kaart als type Noo.01 aangegeven. Dit betekent dat hier omvorming naar een gewenst beheertype nodig is. Deze nog te formuleren doelen worden opgesteld, indien ontwikkeling (in aankoop of functiewijziging) van het gebied actueel wordt. Gronden met beheertype Noo.01 komen nu niet voor beheersubsidie in aanmerking.

4.2.2 Agrarisch natuurbeheer

Ook voor agrarisch natuurbeheer staat op de beheertypenkaart aangegeven welk type beheer op een bepaalde locatie gewenst is en mogelijk ook voor subsidie in aanmerking komt. De Index Natuur en Landschapsbeheer maakt voor wat betreft het agrarisch natuurtype onderscheid tussen *Agrarische faunagebieden* (Ao1) en *Agrarische floragebieden* (Ao2), met specifieke beheertypen en beheerpakketten (zie Index Natuur en Landschap www.portaálnatuurenlandschap.nl). Voor bepaalde typen beheer (dynamisch, grote eenheden nodig) kunnen collectieve beheerplannen zijn vereist. Dit geldt bijvoorbeeld voor weidevogelbeheer. De voorwaarden (spelregels) voor collectief beheer staan in paragraaf 4.3.

Er zijn wensen voor nieuwe beheerpakketten, zoals ruigtestroken op Texel (cluster 21 uit de bijlage bij de Catalogus groenblauwe diensten). Voor nieuwe, provinciale pakketten en wensen wordt onderzocht wat de mogelijkheden zijn.

Hieronder volgt per agrarisch natuurtype een beschrijving van de contouren uit de beheertypenkaart en de pakketten die per contour mogelijk zijn.

4.2.2.1 Agrarische faunagebieden

De agrarische faunagebieden (Ao1) worden verdeeld in de volgende drie beheertypen:

Ao1.01 Weidevogelgebied

Ao1.02 Akkerfaunagebied

Ao1.03 Ganzenfoerageergebied (zie paragraaf 5.4)

Ao1.01 Weidevogelgebied

Gedeputeerde Staten hebben op 31 maart 2009 de Weidevogelvisie Noord-Holland 2010-2021 vastgesteld. In deze Weidevogelvisie zijn de belangrijke weidevogel-

leefgebieden en -kerngebieden bepaald. De provinciale inspanning is gericht op duurzame weidevogelpopulaties, duurzaam beheer en duurzame inzet / motivatie van de beheerders.

De provincie hanteert daarbij drie prioriteiten:

- 1 Houden wat we hebben, maar tegelijk anticiperen op groei
- 2 Investeren in leefgebieden
- 3 Realiseren van groei en vernieuwen van beleid

In de periode 2010-2016 zal het beleid worden gericht op de eerste twee prioriteiten. In de Weidevogelvisie worden drie soorten groepen onderscheiden:

- de grutto-tureluurgroep;
- de kievit-scholekstergroep;
- de zangvogelgroep (veldleeuwerik, graspieper en gele kwikstaart).

Daarnaast zijn er nog twee andere groepen:

- *Zeer kritische soorten en watervogels* zoals kempfaan, watersnip en zomertaling, komen goeddeels voor in de geïdentificeerde weidevogelkernen, en met name in de gruttokernen. Hierbij is het provinciale beleid gericht op behoud en verbetering van het leefgebied. Ook zijn maatregelen mogelijk vanuit het provinciale soortenbeschermingsbeleid (het huidige leefgebiedenbeleid).
- *De groep van de watervogels* (eenden) zijn meer gebaat bij slootkantenbeheer en liften mee op de maatregelen voor andere graslandbroeders (met name de maatregelen voor de gruttogroep).

Binnen de weidevogelleefgebieden onderscheiden we twee typen kerngebieden:

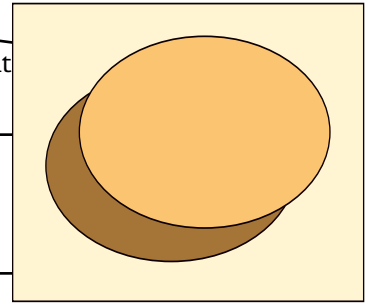
- **Gruttokerngebieden** zijn gebieden met minimaal 10 gruttobroedparen per 100 hectare;
- **Weidevogelkerngebieden** zijn gebieden met minimaal 20 broedparen per 100 hectare van alle soorten, behalve kievit, kraakeend en graspieper (deze soorten zijn door hun verspreiding minder geschikt voor het definiëren van kerngebieden).

Een kerngebied heeft een zekere robuustheid en is minimaal 100 hectare groot. Kleinere kernen tellen mee als kan worden aangetoond dat ze (bijv. in combinatie met aanpalende kerngebieden) bijdragen aan een levensvatbare populatie. De identificatie van kerngebieden is leidend voor de inzet van maatregelen en budgetten. Het zwaartepunt van de bestedingen (voorlopige aanname: minimaal 90% van de middelen) komt te liggen in kerngebieden. Buiten de kernen (maar in geschikt leefgebied) mag maximaal 10% worden besteed.

Gruttokernen ←
Strikte borging kwaliteit
beheer. 27.000 ha

Weidevogelkernen ←
Belangrijke gebieden
voor overige soorten.
14.000 ha

Geschikt leefgebied ←
Limitatief voor subsidie.
totaal 54.00 ha
(14.000 ha buiten kernen)

De kaart voor geschikte weidevogelleefgebieden is leidend voor het sluiten van contracten in het kader van het nieuwe Natuurbeheerplan: subsidieaanvragen van buiten geschikte leefgebieden worden in beginsel niet gehonoreerd. De leefgebiedenkaart wordt steeds geactualiseerd als er nieuwe onderzoeksgegevens zijn. Als daarvoor goede redenen zijn, kunnen beheerders in gebieden die in eerste instantie niet als leefgebied zijn aangemerkt, hiertoe bij het opstellen van het Natuurbeheerplan als nog een verzoek indienen, mits dat vergezeld gaat van een solide onderbouwing.

Beheerpakketten weidevogelgebied en toeslagen

In de Index Natuur en Landschap wordt binnen het agrarische natuurtipe 'Agrarische faunagebieden' (A01) het beheertype 'Weidevogelgebied' (A01.01) benoemd, waarbij de volgende beheerpakketten aan-gevraagd kunnen worden:

A01.01.01	Weidevogelgrasland met rustperiode Toeslag ruige mest
A01.01.02	Weidevogelgrasland met voorweiden Toeslag ruige mest
A01.01.03	Plas-dras
A01.01.04	Landbouwgrond met legselbeheer Toeslag kuikenstroken
A01.01.05	Kruidenrijk weidevogelgrasland Toeslag ruige mest
A01.01.06	Extensief beweid weidevogelgrasland

Toeslag kuikenstroken

Bij het beheerpakket 'landbouwgrond met legselbeheer' (A01.01.04) kan optioneel een toeslag voor kuikenstroken of kuikenveld worden aangevraagd. De kuikenstroken zijn minimaal 6 en maximaal 12 meter breed en worden op grasland tenminste 2 weken later gemaaid dan de rest van het perceel. Kuikenveld gaat om een volledige beheereenheid die 2 weken later wordt gemaaid dan andere percelen in het gebied.

Toeslag ruige mest

Bij het beheerpakket 'Weidevogelgrasland met rustperiode', 'Weidevogelgrasland met voorweiden' en 'kruidenrijk weidevogelgrasland' (A01.01.01, A01.01.02 en A01.01.05) kan optioneel een toeslag voor ruige mest

worden aangevraagd. Hierbij wordt op de beheereenheid buiten de rustperiode ruige mest uitgereden in een volume van tenminste 10 en maximaal 20 ton per hectare.

Ao1.02 Akkerfaunagebied

De Index Natuur en Landschap kent binnen het beheertype 'Akkerfaunagebied' (Ao1.02) de volgende twee beheerpakketten voor broedende en overwinterende akkervogels:

Ao1.02.01	Bouwland met broedende akkervogels en
Ao1.02.02	Bouwland met doortrekkende en overwinterende akkervogels.

Beide pakketten worden overal in Noord-Holland opengesteld. Onder bouwland met broedende akkervogels zijn drie beheerpakketten mogelijk:

Ao1.02.01a, Ao1.02.01b, Ao1.02.01c. Voor pakket Ao1.02.01a geldt dat jaarlijks 20-50% van de beheereenheid opnieuw tussen 1 maart en 15 april dient te worden geploegd en opnieuw ingezaaid met een zaaimengsel van *grasachtige vegetaties, kruiden, granen (behalve maïs) of mengsels van deze drie soorten*. Voor pakket Ao1.02.01b geldt dat jaarlijks 20-50% van de beheereenheid opnieuw tussen 1 maart en 15 april dient te worden geploegd. Voor pakket Ao1.02.01c geldt dat in het derde of vierde jaar de gehele beheereenheid tussen 1 maart en 15 april dient te worden geploegd en opnieuw ingezaaid met een zaaimengsel van *grasachtige vegetaties, kruiden, granen (behalve maïs) of mengsels van deze drie soorten*. Voor de genoemde pakketten geldt dat *begroeiing ontstaat door inzaai, en graanstopfels geen begroeiing zijn*. In de bijlagen zijn voorbeelden opgenomen van zaaimengsels geschikt voor klei- en zandgronden. Voorwaarde hierbij is dat de zaaimengsels moeten bestaan uit soorten kruiden die van nature in het gebied voorkomen.

4.2.2.2 Agrarische floragebieden

Bij botanisch beheer wordt onderscheid gemaakt tussen botanisch beheer op grasland en op bouwland. De Index Natuur en Landschap verdeelt het natuurtype 'Agrarische floragebieden' (Ao2) in de volgende twee beheertypen: 'botanisch waardevol grasland' en 'botanisch waardevol akkerland'.

Ao2.01 Botanisch waardevol grasland

Bij het beheertype 'botanisch waardevol grasland' (Ao2.01) kunnen onderstaande beheerpakketten aangevraagd worden, waarvan de eerste twee pakketten perceelsdekkend zijn en de laatste twee randenbeheer betreffen:

Ao2.01.01	Botanisch weiland
Ao2.01.02	Botanisch hooiland

Ao2.01.03a	Botanische weiderand
Ao2.01.03b	Botanische hooilandrand.

Volvelds botanisch beheer op graslanden komt bijna niet voor, omdat het grasland intensief agrarisch wordt gebruikt. De (potentieel) waardevolle graslandgebieden zijn begrensd als onderdeel van de begrenzing van de agrarische floragebieden.

Ao2.02.01 en Ao2.01.02 worden opengesteld in de kustzone, Texel en Wieringen. De kustzone is tevens ter indicatie terug te vinden in de landschapstypenkaart in de bijlagen.

Met **randenbeheer op grasland** wordt gestreefd naar schralere randen met een grotere diversiteit aan plantensoorten. Vanwege de grondslag (veenbodem) en de doorgaans niet te grote drooglegging (hoge slootpeilen en daardoor flauwe oevers zonder steil talud) zijn de slootranden in het veenweidegebied van aanzienlijk grotere betekenis dan slootranden elders in de provincie. Naast de planten profiteren ook weidevogels van deze kruidenrijke randen. Het slootkantbeheer kan daarom een bijdrage leveren aan het weidevogelbeheer. Voor slootkanten die voor het weidevogelmozaiek meetellen als kuikenstrook in het weidevogelgebied geldt als aanvullende beheereis voor beheerpakket Ao2.01.03a dat er niet gemaaid mag worden vóór 1 juni en voor Ao2.01.03b niet vóór 15 juni. Slootkanten moeten wel buiten het collectieve beheerplan, individueel worden aangevraagd.

Het slootkantbeheer heeft tevens een functie om flora- en faunarijke gebieden met elkaar te verbinden. Randenbeheer op grasland (Ao2.01.03) is begrensd in de laagveengebieden van Noord-Holland. Laagveengebieden zijn ter indicatie terug te vinden in de landschapstypenkaart in de bijlagen.

Ao2.02 Botanisch waardevol akkerland

De beschikbare beheerpakketten voor akkerland (zowel voor volveld als voor randen) gaan uit van de teelt van graan gedurende een groot deel van de contractperiode (drie tot vijf van de zes jaar). Botanisch waardevol akkerland kan alleen in de Amstel, Gooi en Vechtstreek worden aangevraagd. Bij het beheertype 'botanisch waardevol akkerland' (Ao2.02) kunnen de volgende beheerpakketten aangevraagd worden:

Ao2.02.01	Akker met waardevolle flora
Ao2.02.02	Chemie en kunstmestvrij land
Ao2.02.03	Akkerflora randen

4-3 COLLECTIEF BEHEER

In dit Natuurbeheerplan zijn weidevogelgebieden aangewezen waarbij een collectief beheerplan is vereist in verband met de onderlinge afstemming en samenwerking tussen beheerders. Bij beheervormen waarbij een gebiedsgerichte aanpak gewenst of noodzakelijk is, kan een collectief beheerplan worden gevraagd van

de betrokken beheerders in het gebied. Hierbij is een belangrijke rol weggelegd voor een (op termijn) gecertificeerde gebiedscoördinator SNL, ondersteund door de regionale agrarische natuurvereniging. Bij weidevogels is een collectief beheerplan verplicht om de effectiviteit van het beheerplan te verhogen. De collectieve beheerplannen zijn vernoemd naar de ILG-regio's waarin ze liggen maar betreffen uitsluitend het voor weidevogelbeheer (A0101) begrensde gebied.

Voor het opstellen en uitvoeren van een collectief beheerplan kan subsidie voor een gebiedscoördinator SNL worden aangevraagd. Gebiedscoördinatoren worden door GS aangewezen. Aan het collectieve beheerplan worden kwaliteitseisen gesteld. Deze zijn te vinden in de subsidieverordening en op de website www.portaalnatuurenlanschap.nl.

4.3.1 Gebiedscoördinator SNL

Gedeputeerde Staten stellen de gebiedscoördinator SNL aan met de opdracht te zorgen voor samenhang in beheer, samenwerking tussen beheerders en signalering van relevante ontwikkelingen in het gebied. Het resultaat hiervan wordt vastgelegd in een gebiedsbeheerplan, bestaande uit meerdere beheermozaïeken binnen een ILG-regio. De gebiedscoördinator SNL krijgt hiervoor een opdracht voor bepaalde tijd. De invulling van de rol van de gebiedscoördinator SNL wordt niet per provincie maar landelijk in overleg met de beheerpartners uitgewerkt.

Behalve bij het opstellen van het gebiedsbeheerplan heeft de gebiedscoördinator SNL ook een rol bij het informeren en begeleiden van boerenbeheerders, afstemmen met andere beheerders in het gebied, sturen van 'last-minute-beheer' en toepassen van flexibel beheer bij het jaarlijks herzien van het gebiedsbeheerplan. Voor deze werkzaamheden maakt de gebiedscoördinator SNL gebruik van de faciliteiten, kennis en netwerk van agrarische natuurverenigingen in de ILG-regio. Binnen de Uitvoeringsregeling Natuur en Landschapsbeheer is voorzien in subsidie van de agrarische natuurverenigingen voor deze ondersteuning.

4.3.2 Certificering

Het nieuwe stelsel is gebouwd op vertrouwen. Om te voorkomen dat er misverstanden ontstaan die dit vertrouwen kunnen schaden en om een lagere inspanning voor controle en toezicht te rechtvaardigen, is de certificering in het SNL geïntroduceerd. Certificering is een kwaliteitskeurmerk waarmee de aanvrager duidelijk maakt hoe gewerkt wordt en de verlener hiermee instemt. Het SNL kent hierbij ook de mogelijkheid van groepscertificering, certificering via een koepelorganisatie (zoals het Bosschap, gebiedscoördinator SNL of een agrarische natuurvereniging) die daarmee de verplichting op zich neemt de leden of deelnemers goed te informeren en instrueren over

beheer. Certificering heeft voor allen het voordeel van standaardisering van werkzaamheden, waarmee continuïteit en kwaliteit beter geborgd zijn en samenwerking eenvoudiger wordt. Voor agrarische beheerders is het voordeel overigens kleiner dan voor niet-agrarische beheerders, vanwege de controle-eisen die in Europees verband zijn afgesproken bij subsidieverlening aan agrariërs.

De vormgeving van de certificering wordt niet per provincie maar landelijk in overleg met de beheerpartners uitgewerkt. Van beheerders wordt een bereidheid tot certificering gevraagd en een aanvraag hiervoor zodra dit mogelijk wordt. Naar verwachting zal dit najaar 2010 mogelijk zijn.

4.3.3 Collectief beheerplan

Er moet een collectief beheerplan zijn waarin de inzet en situering van maatregelen is aangegeven. Dit plan moet goed onderbouwd zijn en voldoen aan de voorwaarden voor een goed weidevogelbeheer, bijvoorbeeld met het programma 'Beheer op maat'.

Een collectief beheerplan zorgt ervoor dat:

- er duidelijke doelstellingen voor het betreffende gebied zijn (voor behoud en groei van de weidevogelpopulaties, per soortgroep);
- er een goed beheermozaïek vorm krijgt met aandacht voor nestbescherming, kuikenoverleving en broedsucces (kuikenland/stroken, plasdras, legselland, ruige mest);
- tenminste 90% van de beschikbare middelen per ILG-regio wordt ingezet binnen de grutto- en weidevogelkernen;
- de inzet in eerste instantie plaatsvindt in de gebieden met de hoogste dichtheden en de beste trends in dichtheden;
- er een goede afstemming is tussen het beheer in de natuurgebieden en in het agrarisch gebied;
- er wordt aangegeven hoe flexibel beheer wordt ingezet (voor welke beheerpakketten) en op welke wijze dat wordt getoetst (via 'Beheer op maat' of anderszins).

In het collectief beheerplan wordt aangegeven:

- hoe het plan tot stand is gekomen;
- hoe het weidevogelbeheer wordt georganiseerd;
- welke monitoring plaatsvindt;
- hoe de kwaliteitsborging gebeurt;
- wat er tegen predatie wordt gedaan.

Naar een optimaal beheer (spelregels)

In weidevogelgebieden gelden spelregels ten aanzien van de inzet en situering van maatregelen:

Alleen in gruttokernen:

- Eisen aan de oppervlakte 'kuikenland' in relatie tot de gruttodichtheid. De provincie hanteert

hierbij een bandbreedte van 1,0 tot 1,4 ha kuikenland per gruttobroedpaar, waarvan 30% bestaat uit grasland met een uitgestelde maaidatum en/of kruidenrijk grasland (volgens de Alterra-omrekeningtabel, zie bijlage 2). Het gaat hierbij om de oppervlakte kuikenland op gebiedsniveau (landbouw- en natuurgebied).

- Als kuikenland tellen verschillende gebruiksvormen mee: kuikenstroken/kuikenveld, inliggende botanische randen, uitgesteld maaien, maar ook extensieve beweiding en bollengrond (mits goed onderbouwd door de gebiedscoördinator SNL). Basis hiervoor is de Alterra-tabel met omrekeningsfactoren (van hectares grondgebruik naar hectares kuikenland; bijlage 2). Alle agrarische weidevogelpakketten tellen mee voor het collectieve beheer. Daarnaast tellen beheertypen natuur N12.02 (kruiden- en faunarijk grasland), N10.02 (vochtig schraalland) en N13.01 (vochtig weidevogel grasland) ook mee in mozaïekbeheer weidevogels.
- Collectieve beheerplannen met een lager aandeel kuikenland worden alleen goedgekeurd als het plan de doelmatigheid daarvan onderbouwd aannemelijk kan maken, bijvoorbeeld op basis van goede resultaten in het verleden of een aantoonbaar voldoende reproductie, of in geval van zeer hoge dichtheden (daar waar de gruttokern onvoldoende ruimte biedt voor de benodigde oppervlakte kuikenland).

In en buiten de overige weidevogelkernen:

- Voor de kievit-scholekstergroep gelden geen vastomlijnde eisen vooraf aan de samenstelling van het beheer, behalve dat het moet bestaan uit een mix van legselbeheer en kuikenland.
- Voor de zangvogelgroep moet het collectieve weidevogelbeheerplan maatregelen bevatten die voor deze groep zinvol zijn (bijv. vormen van randenbeheer).

Beheerregie: afstemming en toetsing van het beheer op gebiedsniveau:

- In het SNL is vastgelegd dat voor een aanvraag voor weidevogelbeheer eerst een collectief (weidevogel)beheerplan moet worden opgesteld. De provincie toetst dit plan op doelmatigheid (aard en situering van het beheer). Daar waar op de schaal van een weidevogelkern of een weidevogelplan zowel beheers- als natuurgebied zijn betrokken, stemmen de beheerders de beheermaatregelen onderling af. Hoe meer kwaliteitsgaranties de beheerders in het beheerplan inbouwen, hoe soepeler de provincie zal opereren bij de beoordeling.

In het collectieve beheerplan:

- Daar waar tussen beheerders een faseverschil in

aanvragen bestaat (de meeste SAN-beschikkingen lopen in 2009 af, de meeste SN-beschikkingen niet), stemt de eerst aanvragende beheerder zijn beheer af op de laatste aanvragende, en anticipeert de laatste aanvragende in het beheerplan alvast op het toekomstig beheer in zijn deel van het gebied.

- Er komen regels voor de verhouding tussen vast, zes jaar op dezelfde plek en flexibel beheer. Hierdoor wordt doelmatig maatwerk mogelijk.

Bij collectief weidevogelbeheer behorende bij beheertype A.01.01 Weidevogelgebied, wordt uitgegaan van een drietal momenten waarop veranderingen in het collectief beheerplan gemaakt kunnen worden:

- 1 eens in de 6 jaar als de beheerperiode van een beheerder afloopt;
- 2 jaarlijks als flexibel beheer op grond van zowel ecologische als landbouwkundige redenen;
- 3 gedurende het broedseizoen als 'last-minute-beheer', waarbij ecologische winst het uitgangspunt is.

4.3.4 Flexibel beheer

Flexibel beheer is een jaarlijkse aanpassingsmogelijkheid van het collectief beheerplan, voorafgaand aan het nieuwe jaar. Aanleiding voor een aanpassing moeten vooral ecologische doelen zijn, maar kunnen ook landbouwkundige wensen zijn. Het afgesproken beheer zoals dat is vastgelegd in het goedgekeurde collectieve beheerplan kan in de volgende jaren worden gewijzigd (ander pakket) of verplaatst (ander perceel). Een dergelijke wijziging of verplaatsing leidt tot een aangepast collectief beheerplan, dat vervolgens door de provincie moet worden goedgekeurd.

Flexibel beheer hoeft niet altijd een kwaliteitsverbetering van het collectief beheerplan te zijn. Het kan ook zo zijn dat de aanpassing leidt tot behoud van de kwaliteit, maar gerealiseerd is op andere percelen dan oorspronkelijk. De oorspronkelijke ecologische doelstelling van het collectief beheerplan, als uitwerking van het Natuurbeheerplan, blijft wel uitgangspunt. Van de gebiedscoördinator SNL wordt een goede onderbouwing en afweging gevraagd, zeker wanneer uitgesteld maaibeheer wordt verplaatst.

Wijzigingen zijn alleen mogelijk binnen het beheertype. Overstappen van weidevogelbeheer naar botanisch graslandbeheer kan dus niet. Ook een verandering van een beheerpakket gedurende het veldseizoen is niet mogelijk. Flexibel beheer kan naar percelen waar nog geen beschikking op rust. De beheerder dient wel binnen de opgegeven bandbreedte van zijn eigen 6-jarige aanvraag te blijven.

Flexibel beheer is ecologisch maatwerk en past niet bij alle beheerpakketten: het past niet bij plas-dras en

kruidenrijk weidevogelgrasland. Bij weidevogelgrasland met een rustperiode is dit (ecologisch) maar zeer beperkt mogelijk en gewenst. Flexibel beheer moet met mate, tot 20% van het beheerde oppervlak per mozaïek, toegepast worden om ecologische continuïteit in het gebied te bieden.

Flexibel beheer is een afspraak tussen de gebiedscoördinator SNL en de individuele beheerder. Eén van beide partijen kan aangeven dat voor het volgende seizoen een ander beheerpakket en/of beheerlocatie gewenst is. Dat kan vanuit een wens voor vruchtwisseling of vanuit ecologische ontwikkelingen rond de broedlocaties en dichtheden van weidevogels. Zowel de beheerder als de gebiedscoördinator kunnen het initiatief nemen voor een wijziging. Beiden bekijken dan de mogelijkheden die er zijn om het doel (beter) te dienen. Wanneer beheerder en gebiedscoördinator het flexibel beheer overeengekomen zijn, zal de coördinator dit uiterlijk 15 december (van elk jaar), met een uiterste aanpassingsmogelijkheid tot 1 februari (van elk jaar), opnemen in het collectief beheerplan van aankomend seizoen dat voor goedkeuring aan de provincie wordt voorgelegd.

4.3.5 Last-minute beheer

'Last-minute beheer' is beheer dat "op het laatste moment" ingevoegd kan worden in het collectief beheerplan. Last-minute beheer is bedoeld voor een gerichte kwaliteitsverbetering van een beheer-mozaïek op basis van de ecologische situatie tijdens het veldseizoen. Doel is dat de kuikens voldoende rust, voedsel en schuilgelegenheid hebben om vliegvlug te worden. Het gaat hierbij altijd om een verzwaring van beheer en nooit een verlichting. Last-minute beheer is ook bedoeld voor een aanvulling op een goed beheer-mozaïek. De omvang zal daarom per definitie beperkt zijn tot maximaal 20% van het beheerde oppervlak van het mozaïek.

Last-minute beheer is een afspraak tussen de gebiedscoördinator SNL en de individuele beheerder. Beiden kunnen hiervoor het initiatief nemen. Op het perceel waar het last-minute beheer gewenst is, moet al een vorm van weidevogelbeheer plaatsvinden als onderdeel van het collectief beheerplan. Last-minute beheer is een aanpassing van het reeds gevoerde beheer en nooit een verandering van beheerpakket. Wanneer beheerder en gebiedscoördinator last-minute beheer overeengekomen zijn, zal de beheerder hiervoor een aanvullende vergoeding ontvangen; een toeslag op de beschikking van dat jaar.

De bekendste vorm van last-minute beheer zijn de kuikenstroken op percelen met legselbeheer (A01.01.04), waarvoor in de Index een toeslag benoemd is. Ook kuikenstroken op percelen met een beheerpakket van

rustperiode (A01.01.01) of voorweiden (A01.01.02) behoren tot last-minute beheer, evenals een verlenging van volvelds beheer met een rustperiode (A01.01.01), met voorweiden (A01.01.02) of met extensief beweiden (A01.01.06). De beheer voorwaarden voor kuikenstroken staan in de Index genoemd (bij A01.01.04) en de vergoeding hiervoor is apart bepaald. Nieuw vanaf 2011 is het kuikenveld, waarbij de "kuikenstrook" de gehele beheereenheid omvat waar een dergelijk beheer ecologisch gewenst is. De gebiedscoördinator SNL dient een dergelijke situatie goed te motiveren (ecologisch en bedrijfstechnisch). Verlenging van volvelds beheer met voorweiden of extensief beweiden kan met minimaal 2 weken, verlenging van een rustperiode kan met minimaal 1 week. Tegenover de verlenging staat een vergoeding van ten hoogste de extra gederfde inkomsten. Vormen van last-minute beheer die expliciet niet voor vergoeding in aanmerking komen zijn het wisselen van een legselbeheer (A01.01.04) voor een rustperiode (A01.01.01).

De gebiedscoördinator evalueert na het seizoen met de provincie de inzet van het last-minute beheer. De beheerders kunnen aangeven op welke onderdelen zij behoefte hebben aan inhoudelijk of financieel maatwerk. Inhoudelijk moet het maatwerk passen binnen de catalogus groenblauwe diensten, financieel binnen de beschikbare middelen. Als de samenwerking in de regio stroef verloopt, kan de provincie (onafhankelijke) procesbegeleiding aanbieden. De provincie monitort de vorderingen in de eerste visieperiode (2010-2015) en zal in 2016 de budgetverdeling tussen de gebieden mede laten afhangen van de behaalde resultaten.

4.4 GANZENFOERAGEERGEBIEDEN

In het Beleidskader Faunabeheer (2003) hebben het ministerie van LNV, de provincies en de organisaties IPO, LTO, Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, KNJV en Vogelbescherming Nederland gezamenlijk afspraken vastgelegd over het ganzen- en smientenbeheer. De doelstelling van het Beleidskader Faunabeheer is enerzijds bescherming van overwinterende ganzen en smienten en anderzijds het beperken van de omvang en toename van schade door ganzen en smienten.

In het Beleidskader Faunabeheer is vastgelegd dat in totaal 80.000 hectaren in Nederland als foeragegebied wordt aangewezen voor de opvang van overwinterende ganzen en smienten. De provincie heeft als taak om de foeragegebieden aan te wijzen en te begrenzen. In deze gebieden kunnen ganzen en smienten in de wintermaanden ongestoord foerageren. Jacht en schadebestrijding op andere soorten dan de overwinterende ganzen en smienten mag binnen de foera-

geergebieden plaatsvinden, onder de voorwaarden die zijn vastgelegd in het Beleidskader. Buiten de foerageergebieden is het mogelijk dat ganzen en smienten worden verjaagd om landbouwschade te voorkomen. Binnen de foerageergebieden zijn er subsidiemogelijkheden in het kader van het SNL. Op www.portaalnatuurenlanschap.nl staat wie voor subsidie in aanmerking komt en hoe de subsidie moet worden aangevraagd. In de Index Natuur en Landschap wordt de subsidie voor ganzenfoerageergebieden toegelicht.

De begrenzing van de ganzenfoerageergebieden is door Gedeputeerde Staten vastgesteld op 25 april 2006 in het plan 'Ganzenfoerageergebieden Noord-Holland, begrenzingen Programma Beheer'. Dit plan is op 10 april 2007 herzien. De begrenzing is ongewijzigd overgenomen in dit Natuurbeheerplan en heeft het beheertype A01.03. Dit beheertype kan overlappen met andere beheertypen, omdat op een perceel zowel een natuurdoelstelling als een ganzenfoerageerbestemming kan liggen. Het beheerpakket A01.03.01 Overwinterende ganzen wordt verdeeld in de volgende vier beheerpakketten:

A01.03.01a	Ganzen op grasland
A01.03.01b	Ganzen op bouwland
A01.03.01c	Ganzen op vroege groenbemester
A01.03.01d	Ganzen op late groenbemester

4.5 LANDSCHAPSELEMENTEN

Op de landschapstypenkaart (zie kaarten bijlagen) is aangegeven welke landschapstypen in Noord-Holland voorkomen. Onderstaande tabel geeft per landschapstype aan welke beheertypen binnen het SNL aangevraagd kunnen worden. Binnen het SNL is uitsluitend subsidie beschikbaar voor het beheer van landschapselementen. Inrichtingssubsidie of aanleg van landschapselementen wordt in het nieuwe stelsel niet meer gesubsidieerd.

Er zijn wensen ten aanzien van nog te ontwikkelen landschapspakketten, zoals bijvoorbeeld beheer van natuurvriendelijke oevers, tuunwallen, peerdepoodjes, cenen, forten en binnendijken waarvoor binnen Programma Beheer geen beheerpakketten beschikbaar waren. De Index Natuur en Landschap van het Subsiestelsel Natuur- en Landschapsbeheer biedt mogelijkheden voor een aantal van deze wensen, zoals bijvoorbeeld natuurvriendelijke oever (Lo1.15), tuunwallen (Lo3.01) en fortterrein (Lo2.01). Voor de nieuwe pakketten en wensen wordt beleidsmatig onderzocht wat de mogelijkheden zijn.

Hieronder in de tabel staan de beheertypen per landschapstype weergegeven.

4.6 SUBSIDIES PROBLEEMGEBIEDEN

Natuurlijke omstandigheden, zoals een uitgesproken reliëf, hoge grondwaterpeilen of onregelmatige perceelvormen, kunnen een beperking vormen voor de landbouw in bepaalde gebieden. Deze gebieden worden 'probleemgebieden', of in Europese bewoordingen less favoured areas (LFAs), genoemd. In de probleemgebieden in de agrarische bedrijfsvoering moeilijker door de natuurlijke handicaps, waardoor agrariërs een concurrentienadeel hebben. De productiekosten worden immers hoger en het rendement lager. Daarom is voor deze gebieden een extra subsidievorm ingesteld. Voorheen stond deze vergoeding bekend als de zogenaamde 'bergboerenregeling'.

Deze subsidiëring voor natuurlijke handicaps wordt deels door de nationale overheid en deels door de Europese Commissie gefinancierd. Voorwaarde voor het mogen verstrekken van deze subsidie is dat de probleemgebieden waarbinnen de subsidie wordt verstrekt zijn aangemeld en goedgekeurd door de Europese Commissie. Nederland heeft afspraken gemaakt met de Europese Commissie over de criteria waaraan

Beheertype landschap volgens SNL		Zandgebied	Laagveen-gebied	Droog-makerij	Rivieren-gebied
houtwal en houtsingel	Lo1.02	*			
houtwal en houtsingel	Lo1.02	*			*
eizensingel	Lo1.03	*	*		*
hakhoutbosje	Lo1.11	*	*		*
struweelhaag	Lo1.06				*
knotboom	Lo1.08	*	*		*
hoogstamboomgaard	Lo1.09				*
eendenkooi (onderdeel natuurtype cultuurhistorische bossen)	N17.04		*	*	*
poel en klein historisch water	Lo1.01	*	*		*
rietzoom/klein rietperceel	Lo1.14		*		*

gebieden moeten voldoen die door Nederland aangemerkt worden als probleemgebied.

Voor probleemgebiedensubsidie wordt in het Natuurbeheerplan alleen bepaald wáár die subsidie kan worden verstrekt. Deze begrenzing is zichtbaar in de bijgevoegde probleemgebiedenkaart (zie kaarten-bijlagen). In de regelingentekst en op www.portaalnatuurenlanschap.nl worden de subsidies voor probleemgebieden uitgelegd, staat wie voor subsidie in aanmerking komt en hoe de subsidie moet worden aangevraagd.

Ontkoppeling

Er zijn meerdere redenen om de koppeling van de vergoeding voor gebieden met natuurlijke handicap aan een beschikking voor een vorm van agrarisch natuurbeheer, nu niet te heroverwegen. De historie van de vergoeding is dat de aanwezigheid van de landbouw op zichzelf een doel is, om de daarbij bijbehorende natuur en landschapskwaliteit te behouden. De betrokkenheid van de agrariër bij natuur- en landschapswaarden op zijn terrein is herkenbaar door het aanvragen van andere subsidies voor actief beheer. Verwacht mag worden dat het kennelijk beoogde rendement voor natuur en landschap van de vergoeding hoger is wanneer deze wordt aangevuld met actief beheer. Bij de inzet van beperkte middelen is een terughoudende en tegelijk gerichte inzet van de vergoeding, een logische afweging.

In de verordening is wel een ontkoppeling opgenomen voor de Diepe Veenweidegebieden en het Limburgs Heuvelland, zoals ook in het POP is opgenomen. Deze ontkoppeling was gebaseerd op een tijdelijke co-financiering door het Rijk. Verdere ontkoppeling is in principe mogelijk, maar dat moet dan eerst wel beleidsmatig en financieel in Brussel, via het POP worden geregeld. Dat bepaalt niet de provincie, maar dat loopt via het spoor van het POP-programma van het ministerie van LNV en de 12 provincies. De nationale co-financiering moet hierbij ook geregeld worden.

Bovenstaande betekent niet dat een heroverweging van de koppeling wordt uitgesloten, maar dat de consequenties van een heroverweging meer tijd vragen voor een goede afweging. Het IPO heeft het gesprek hierover inmiddels gestart.

4.7 TOESLAGEN

Toeslagen zijn er ter vergoeding van extra kosten, dan wel gedeerde inkomsten, naast de reguliere beheervergoeding, veroorzaakt door specifieke omstandigheden.

Vaarland

Vaarland is land dat uitsluitend over water te bereiken is. De toeslag voor vaarland is gekoppeld aan de kaart voor vaarland (zie kaartenbijlagen).

Openstelling voor recreatie

Recreatiesubsidie voor openstelling voor het publiek en inrichtingsmaatregelen kan alleen in combinatie met een beheersubsidie worden aangevraagd. In het SNL komen meerdere recreatietypen voor waarvan op dit moment maar één wordt opengesteld (type R2).

4.8 PROVINCIALE UNIEKE PAKKETTEN

De opzet van het SNL geeft de provincie de ruimte voor regionaal maatwerk. In het landelijk uniforme stelsel is bijvoorbeeld rekening gehouden met afwijkende condities, zoals vaarland en geaccidenteerd terrein, waarvoor landelijk uniforme toeslagen gelden. Het stelsel biedt ook de mogelijkheid om voor bepaalde rijksdoelen, bijvoorbeeld voor soortenbescherming en Natura 2000, gebiedsspecifieke beheermaatregelen te ontwikkelen. De provincie heeft daarnaast de mogelijkheid om eigen aanvullende provinciale unieke pakketten te ontwikkelen als invulling van het eigen regionale beleid. De uitvoering- en beheerkosten zijn dan voor de provincie zelf.

UITVOERINGSREGELING KWALITEITSIMPULS EN NATUUR EN LANDSCHAP

5.1 INLEIDING

Dit hoofdstuk ligt de ambitiekaart toe en beschrijft hoe de provincie omgaat met kwaliteitsverbetering van natuur en landschap. Bij de kwaliteitsimpulsen gaat het om een kwantitatieve of kwalitatieve opgave om in een bepaald gebied, onafhankelijk van het type beheer. Zo kan de natuurkwaliteit worden verbeterd door:

- Verwerving van gronden voor natuurontwikkeling;
- (Her)inrichting van terreinen;
- Functieverandering van landbouwgrond naar natuurgrond;
- Herstel van milieu- en watercondities;
- Kwaliteitsverbetering van bestaande natuur.

De uitvoeringsregeling Kwaliteitsimpulsen Natuur en Landschap is onderdeel van de provinciale ILG-subsidieverordening Noord-Holland. De aanvragen worden door de provincie getoetst aan het brede provinciale Meerjarenprogramma Vitaal Platteland (pMJP) en de doelen in dit Natuurbeheerplan. De ambitiekaart beschrijft de gewenste eindsituatie van natuurterreinen en agrarische natuurgebieden. De ambitiekaart is een middel om te bepalen welk terrein voor een kwaliteitsimpuls in aanmerking kan komen.

5.2 AMBITIEKAART

Daar waar de beheertypenkaart de actuele situatie van een terrein beschrijft, zal de ambitiekaart de gewenste eindsituatie weergeven voor (agrarisch) natuurbeheer. Sommige natuurterreinen op de ambitiekaart zullen hetzelfde beheertype hebben als op de beheertypenkaart is aangegeven. Op die terreinen is het natuurdoel al bereikt. Bij andere terreinen is er nog wel een verschil tussen de actuele situatie en de ambitie. Op die terreinen ligt zagezegd nog een ontwikkelopgave. De onderstaande figuur laat zien hoe

kwaliteitsimpulsen met behulp van de ambitiekaart bepaald kunnen worden. Indien de ontwikkeling van het natuurterrein naar een kwalitatief hoger beheertype niet via de weg van het reguliere beheer bereikt kan worden, zal een kwaliteitsimpuls in de vorm van een investeringssubsidie aan de orde zijn. De ambitiekaart is dus een middel om de kwaliteitsimpulsen van natuurterreinen en agrarische natuurgebieden in beeld te brengen.

De ambitiekaart wordt zoveel mogelijk op het niveau van beheertypen ingekleurd, net als de beheertypenkaart. Voor nog te ontwikkelen natuurterreinen is het echter niet altijd mogelijk om al een uitspraak te doen over de gewenste beheertypen. In dat geval zal het beheertype Noo.01 worden opgenomen (nog om te vormen naar natuur). Soms is er wel bekend welke natuurbeheertypen binnen een terrein moeten worden gerealiseerd, maar kan de exacte ligging pas worden vastgesteld op het moment van inrichting. Voor dat soort terreinen zal de ambitiekaart op deelgebiedniveau een veronderstelde procentuele verdeling beschrijven van de gewenste beheertypen.

Bij de totstandkoming van de ambitiekaart wordt vooral gebruik gemaakt van de provinciale natuurdoelen. In sommige gevallen wordt aanvullende informatie van terreinbeheerders of anderen gebruikt. Net als de beheertypenkaart is ook de ambitiekaart geen statisch document. Dat wil zeggen dat Gedeputeerde Staten in overleg met de beheerders kunnen besluiten om de ambities van een terrein te wijzigingen of te verfijnen. Dat laatste gebeurt in ieder geval bij natuurontwikkelingsprojecten. Op het moment dat voormalige landbouwgrond daadwerkelijk wordt ingericht en beheerd als natuur, wordt de ambitiekaart (en de beheertypenkaart) geactualiseerd.

Figuur 1	Beheertypenkaart	Ambitiekaart
Investeringssubsidie	15.02 Dennen-, Eiken-, of Beukenbos	07.01 Droge heide
Regulier beheer of Investeringssubsidie	12.02 Kruidenrijk grasland	11.01 Droog schraalland

5.3 KWALITEITSIMPULS: INVESTERINGSSUBSIDIE

Het verschil tussen de ambitiekaart en de beheertypenkaart geeft weer of er gebruik kan worden gemaakt van een investeringssubsidie (kwaliteitsimpuls). Op de beheertypenkaart kan nu bijvoorbeeld bos zijn aangegeven, terwijl op de ambitiekaart heide zal staan. De investeringssubsidie kan worden gebruikt voor de verandering van bos naar heide. Na het toekennen van de subsidie en het uitvoeren van de maatregelen zal de beheertypenkaart en daarmee het Natuurbeheerplan worden aangepast zodat er voor heide beheersubsidie kan worden verkregen volgens de Uitvoeringsregeling Natuur en Landschap. De investeringssubsidie kan gericht zijn op:

- maatregelen voor verbetering van de natuurkwaliteit in een bestaand natuurterrein waarbij het beheertype niet verandert;
- inrichtingsmaatregelen in een bestaand natuurterrein waarbij van het aanwezige beheertype wordt overgestapt naar het gewenste beheertype;
- inrichtingsmaatregelen waarbij landbouwgrond wordt omgevormd naar natuurterrein;
- inrichtingsmaatregelen op landbouwgrond om de kwaliteit van een aanwezig agrarisch beheertype te verhogen;
- inrichtingsmaatregelen op landbouwgrond met als doel nieuwe landschapselementen aan te leggen.

5.4 SUBSIDIE VOOR FUNCTIEWIJZIGING

Onder de Kwaliteitsimpuls Natuur valt ook de subsidie voor functiewijziging van landbouwgrond naar natuur. Deze subsidie is erop gericht om particuliere grondeigenaren de mogelijkheid te bieden om landbouwgrond definitief om te vormen tot natuur en voorziet in de compensatie van de waardevermindering van de grond als gevolg van deze omvorming. Voor deze functieverandering bestaat sinds 2005 een fiscale vrijstelling. Particulier natuurbeheer is een belangrijk middel voor de realisatie van de EHS, voorzover dit niet leidt tot een ecologisch ongewenste versnippering van beheer. Daarom is in Noord-Holland in veel als EHS begrensde gebieden particulier natuurbeheer mogelijk.

5.5 REALISATIE VAN NATUURDOELEN MET AGRARISCH BEHEER

Sommige gronden kunnen op de ambitiekaart begrensd zijn als natuur en op de beheertypenkaart begrensd zijn met agrarische beheertypen. Dit zijn natuurdoelen die gerealiseerd kunnen worden met agrarisch natuurbeheer. In het kader van de 'omslag van verwerving naar beheer', heeft de minister van LNV aangegeven dat natuur gerealiseerd kan worden met particulier natuurbeheer en met agrarisch natuurbeheer. Zij heeft hierbij een verdeling gemaakt van 60% verwerving en 40% particulier natuurbeheer, waarvan 25% ook met agrarisch natuurbeheer kan worden gerealiseerd. Binnen Programma Beheer was het mogelijk om in natuurgebieden met bepaalde (zware) PSAN-beheerpakketten dezelfde natuurdoelen te realiseren. In Noord-Holland liggen in totaal 1481 hectaren waarop natuurdoelen worden gerealiseerd met agrarische pakketten. De provincie Noord-Holland heeft de intentie dit beheer te continueren, mits het natuurdoel gehaald wordt. Daarnaast moet het mogelijk zijn om bij een collectief beheerplan natuurgebieden mee te laten tellen met het mozaïekbeheer.

Oude pacht

Pachtcontracten van voor 1 december 1977 kunnen gecontinueerd worden op basis van de nieuwe regeling. Daarmee blijft het mogelijk om door middel van agrarisch natuurbeheer natuurdoelen te realiseren. De agrarische natuurverenigingen zijn gevraagd om inzichtelijk te maken waar de huidige SAN-pakketten nu binnen SN-gebied afgesloten zijn en kunnen op basis van die kaart hun aanvraag indienen. Vanaf 2011 moet er bij de subsidieaanvraag wel een bewijs van het desbetreffende pachtcontract toegevoegd worden.

BIJLAGEN

- BIJLAGE 1 INDEX NATUUR EN LANDSCHAP
- BIJLAGE 2 ALTERRA-TABEL MET OMREKENINGSFACTOREN
VOOR KUIKENLAND
- BIJLAGE 3 VOORBEELDEN ZAAIMENGSELS VOOR BOUWLAND MET
BROEDENDE AKKEROVOGELS

- KAART 1 BEHEERTYPENKAART
- KAART 2 BEGRENZINGEN EHS NOORD-HOLLAND
- KAART 3 WEIDVOGELKAARTEN: LEEFGEBIEDEN WEIDVOGELS,
KERNGBIEDEN WEIDVOGELS, GRUTTOKERNGBIEDEN
- KAART 4 PROBLEEMGBIEDEN
- KAART 5 VAARLAND
- KAART 6 LANDSCHAPSTYPENKAART

BIJLAGE 1 INDEX NATUUR EN LANDSCHAP

Onderdeel Natuur

Natuurtype No1: Grootschalige dynamische natuur

- Beheertype No1.01: Zee en wad
- Beheertype No1.02: Duin- en kwelderlandschap
- Beheertype No1.03: Rivier- en moeraslandschap
- Beheertype No1.04: Zand- en kalklandschap

Natuurtype No2: Rivieren

- Beheertype No2.01: Rivier
- Natuurtype No3: Beken en bronnen
- Beheertype No3.01: Beek en bron

Natuurtype No4: Stilstaande wateren

- Beheertype No4.01: Kranswierwater
- Beheertype No4.02: Zoete plas
- Beheertype No4.03: Brak water
- Beheertype No4.04: Afgesloten zeearm

Natuurtype No5: Moerassen

- Beheertype No5.01: Moeras
- Beheertype No5.02: Gemaaid rietland

Natuurtype No6: Voedselarme venen en vochtige heiden

- Beheertype No6.01: Veenmosrietland en moerasheide
- Beheertype No6.02: Trilveen
- Beheertype No6.03: Hoogveen
- Beheertype No6.04: Vochtige heide
- Beheertype No6.05: Zwakgebufferd ven
- Beheertype No6.06: Zuur ven of hoogveenven

Natuurtype No7: Droge heiden

- Beheertype No7.01: Droge heide
- Beheertype No7.02: Zandverstuiving

Natuurtype No8: Open duinen

- Beheertype No8.01: Strand en embryonaal duin
- Beheertype No8.02: Open duin
- Beheertype No8.03: Vochtige duinvallei
- Beheertype No8.04: Duinheide

Natuurtype No9: Schorren of kwelders

- Beheertype No9.01: Schor of kwelder

Natuurtype No10: Vochtige schraalgraslanden

- Beheertype No10.01: Nat schraalland
- Beheertype No10.02: Vochtig hooiland

Natuurtype No11: Droge schraalgraslanden

- Beheertype No11.01: Droge schraalgrasland

Natuurtype N12: Rijke graslanden en akkers

- Beheertype N12.01: Bloemdijk
- Beheertype N12.02: Kruiden- en faunarijk grasland
- Beheertype N12.03: Glashaverhooiland
- Beheertype N12.04: Zilt- en overstromingsgrasland
- Beheertype N12.05: Kruiden- en faunarijke akker
- Beheertype N12.06: Ruigteveld

Natuurtype N13: Vogelgraslanden

- Beheertype N13.01: Vochtig weidevogelgrasland
- Beheertype N13.02: Wintergastenweide

Natuurtype N14: Vochtige bossen

- Beheertype N14.01: Rivier- en beekbegeleidend bos
- Beheertype N14.02: Hoog- en laagveenbos
- Beheertype N14.03: Haagbeuken- en essenbos

Natuurtype N15: Droge bossen

- Beheertype N15.01: Duinbos
- Beheertype N15.02: Dennen-, eiken- en beukenbos

Natuurtype N16: Bossen met productiefunctie

- Beheertype No1.01: Droog bos met productie
- Beheertype No1.02: Vochtig bos met productie

Natuurtype N17: Cultuurhistorische bossen

- Beheertype N17.01: Vochtig hakhout en middenbos
- Beheertype N17.02: Droog hakhout
- Beheertype N17.03: Park- en stinzenbos
- Beheertype N17.04: Eendenkooi

Natuurtype Noo: Nog om te vormen naar natuur

- Beheertype Noo.01: Nog om te vormen naar natuur

Onderdeel Agrarische beheertypen

Ao1 Agrarische faunagebieden

Beheertype Ao1.01: Weidevogelgebied

- Beheerpakket Ao1.01.01: Weidevogelgrasland met rustperiode
- Beheerpakket Ao1.01.02: Weidevogelgrasland met voorweiden
- Beheerpakket Ao1.01.03: Plas-dras
- Beheerpakket Ao1.01.04: Landbouwgrond met legselbeheer
- Beheerpakket Ao1.01.05: Kruidenrijk weidevogelgrasland
- Beheerpakket Ao1.01.06: Extensief beweide weidevogelgrasland

Beheertype Ao1.02: Akkerfaunagebied

- Beheerpakket Ao1.02.01: Bouwland met broedende akkervogels
- Beheerpakket Ao1.02.02: Bouwland met doortrekkende en overwinterende akkervogels
- Beheerpakket Ao1.02.03: Bouwland voor hamsters

Beheertype Ao1.03: Ganzenfoerageergebied

- Beheerpakket Ao1.03.01: Overwinterende ganzen

Ao2 Agrarische floragebieden

- Beheertype Ao2.01: Botanisch waardevol grasland
- Beheerpakket Ao2.01.01: Botanisch weiland
- Beheerpakket Ao2.01.02: Botanisch hooiland
- Beheerpakket Ao2.01.03: Botanische weide- of hooilandrand
- Beheerpakket Ao2.01.04: Botanisch bronbeheer

Beheertype Ao2.02: Botanisch waardevolakkerland

- Beheerpakket Ao2.02.01: Akker met waardevolle flora
- Beheerpakket Ao2.02.02: Chemie en kunstmestvrij land
- Beheerpakket Ao2.02.03: Akkerflora randen

Onderdeel Landschap beheertypen

Lo1 Groen blauwe landschapselementen

- Beheertype Lo1.01 Poel en klein historisch water
- Beheertype Lo1.02 Houtwal en houtsingel
- Beheertype Lo1.03 Elzensingel
- Beheertype Lo1.04 Bossingel en bosje
- Beheertype Lo1.05 Knip- of scheerheg
- Beheertype Lo1.06 Struweelhaag
- Beheertype Lo1.07 Laan
- Beheertype Lo1.08 Knotboom
- Beheertype Lo1.09 Hoogstamboomgaard
- Beheertype Lo1.10 Struweelrand
- Beheertype Lo1.11 Hakhoutbosje
- Beheertype Lo1.12 Griendje
- Beheertype Lo1.13 Bomenrij en solitaire boom
- Beheertype Lo1.14 Rietzoom en klein rietperceel
- Beheertype Lo1.15 Natuurvriendelijke oever

Lo2 Historische gebouwen en omgeving

- Beheertype Lo2.01 Fortterrein
- Beheertype Lo2.02 Historisch bouwwerk en erf
- Beheertype Lo2.03 Historische tuin

Lo3 Aardwerken

- Beheertype Lo3.01 Aardwerk en groeve

Lo4 Recreatieve Landschapselementen

- Beheertype Lo4.01 Wandelpad over boerenland

BIJLAGE 2 ALTERRA-TABEL MET OMREKENINGSFACTOREN VOOR KUIKENLAND

Samenstelling en weging kuikenland

Voor de realisatie van kuikenland kan worden gekozen uit de in de onderstaande tabel genoemde beheerpakketten en toeslagen. De waarde van deze pakketten en toeslagen verschilt. De wegingsfactor staat in de tabel aangegeven.

Pakketnummer	Pakketten en toeslagen	Waarde als kuikenland
A01.01.01	weidevogelgrasland met rustperiode tot 1 juni	1,2
A01.01.02	weidevogelgrasland met rustperiode tot 8 juni	1,4
A01.01.03	weidevogelgrasland met rustperiode tot 15 juni	1,5
A01.01.04	weidevogelgrasland met rustperiode tot 22 juni	1,5
A01.02.01	weidevogelgrasland met voorweiden tot 1 mei en daarna rust tot 15 juni	0,7
A01.02.02	weidevogelgrasland met voorweiden tot 8 mei en daarna rust tot 22 juni	0,8
A01.03.01	plasdras van 15 februari tot 15 april	0,2
A01.03.02	plasdras van 15 februari tot 15 mei	0,8
A01.03.03	plasdras van 15 februari tot 15 juni	0,8
A01.03.04	plasdras van 15 februari tot 1 augustus	0,8
A01.05	kruidenrijk weidevogelgrasland	1,5
A01.06	extensief beweid weidevogelgrasland	1,5
optionele toeslag	kuikenstrook	0,3 voor gehele perceeloppervlakte

BIJLAGE 3 VOORBEELDEN ZAAIMENGSELS VOOR BOUWLAND MET BROEDENDE AKKERVogELS

Voorbeeld 1: Voor zavel en klei als grondsoort

zaai hoeveelheid ca. 13-15 kg/ha

Basispakket:	KG/HA	
Beemdlangbloem	3	<i>Festúca praténsis</i>
Rietzwenkgras	3	<i>Festuca arundinácea</i>
Kropaar	2	<i>Dáctylis glomeráta</i>
Rood Zwenkgras	5	<i>Festúca commutáta</i>
Westerwolds Raaigras	2	<i>Lólium multiflórum</i> , heeft neiging te gaan domineren, daarna legeren

Onderstaande soorten in minimale hoeveelheden per ha. In deze lijst zitten meer vrijheidsgraden.

	KG/HA	
Haver	2	<i>Avéna satíva</i>
Rogge	4	<i>Secále cereále</i>
Zommergerst	4	<i>Hórdeum vulgáre</i>
Bladrammenas	1	<i>Ráphanus sp.</i>
Wikken	2	<i>Vícia satíva</i>
Luzerne	4	<i>Medicágo satíva</i>
Boekweit	2	<i>Fagopýrum esculéntum</i>
Magriet en andere kruiden	2	

Voorbeeld 2: lemig en fijn zand als grondsoort, en veengronden op zandige bodem

zaai hoeveelheid ca. 15-35 kg/ha (totaal)

Basispakket:	KG/HA	
Beemdlangbloem	3	<i>Festúca praténsis</i>
Rietzwenkgras	2	<i>Festuca arundinácea</i>
Rood Zwenkgras	5	<i>Festúca commutáta</i>
Westerwolds Raaigras	2	<i>Lólium multiflórum</i> , heeft neiging te gaan domineren, daarna legeren

Onderstaande soorten in minimale hoeveelheden per ha. In deze lijst zitten meer vrijheidsgraden.

	KG/HA	
Rogge	4	<i>Secále cereále</i>
Zomertarwe	10	
Bladrammenas	1	<i>Ráphanus sp.</i>
Wikken	2	<i>Vícia satíva</i>
Luzerne	2	<i>Medicágo satíva</i>
Boekweit	4	<i>Fagopýrum esculéntum</i>
Magriet en andere kruiden	2	

Het is aan te raden te noteren wat er is gemaaid, in welke dosering en hoeveel kg/ha. Ook van belang het type grondbewerking te noteren alsmede het tijdstip van inzaaien. Dit om later sterker te staan in het rapporteren en voor jezelf beter te kunnen evalueren.

HAARLEM, SEPTEMBER 2010

BEHEER